

Het recht om niet gekwetst te worden

Enige tijd geleden kwam de coach van het Engelse voetbalelftal in opspraak omdat hij dingen had gezegd die onaangenaam waren voor lichamelijke gehandicapten. Hij had nl. beweerd dat mensen gezond ter wereld komen (met 'two hands and two legs and half-decent brains') omdat zij zich in een vorig leven netjes gedragen hebben. Daarmee had hij, naar hij later uiteenzette, uiting gegeven aan diepgewortelde godsdienstige gevoelens; het woord 'karma' kwam dan ook voor in de gewraakte uitspraak. Dat mocht niet baten. Nadat kranten, organisaties van gehandicapten, verschillende ministers, woordvoerders van de oppositie en bekende persoonlijkheden uit de sportwereld hun afschuw over deze zienswijze hadden uitgesproken, werd de coach door de Engelse voetbalbond ontslagen wegens 'a serious error of judgment'.

De juristenwereld zat met dit geval enigszins in zijn maag: houdt de godsdienstvrijheid niet het recht in om onbekommerd van zijn religieuze overtuiging blijf te geven? In Nederland speelde ditzelfde probleem in de zaak-Van Dijke, waaraan T.E. Rosier in dit tijdschrift een weloverwogen beschouwing wijdde (deze jrg. p. 3: 'Tolerantie en religie'). Nu de Britse wetgever pas onlangs de bepalingen over mensenrechten uit het EVRM rechtstreeks verbindend heeft gemaakt in Groot-Brittannië door deze rechten vast te leggen in de Human Rights Act, 1998, bestond de neiging het gedrag van de ex-coach te beoordelen aan de hand van de jurisprudentie van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens. Daarin had zich echter veeleer het omgekeerde geval voorgedaan: het ging dan om religieuze gevoelens die gekwetst waren door bepaalde uitingen, niet om de uiting van religieuze gevoelens waardoor anderen gekwetst werden. Er was met name een recent geval uit Engeland (Wingrove, 1997), waarin de film 'Visions of ecstasy' niet toegelaten was voor openbare vertoning vanwege zijn godslasterlijke karakter. De steen des aanstoots werd gevormd door een aantal erotische taferelen die de visioenen van St. Teresa van Avila zouden moeten verbeelden.

Het Europese Hof achtte in dat geval een beroep op de vrijheid van meningsuiting (art. 10 lid 1 EVRM) wel gerechtvaardigd, maar het oordeelde dat vertoning van de film inbreuk maakte op rechten ontleend aan de godsdienstvrijheid. De vrijheid van meningsuiting kon daarom worden beperkt ter bescherming van 'de rechten van anderen' (art. 10 lid 2 EVRM), nl. het recht om niet gekwetst te worden

in religieuze gevoelens. Deze visie gaat terug op eerdere rechtspraak van het Hof, waarin beslist werd dat de vrijheid van meningsuiting geen vrijbrief geeft anderen te kwetsen in hun godsdienstige gevoelens en zo inbreuk te maken op hun 'rechten' (Otto Pre-minger Instituut, 1995).

Deze benadering roept eigenlijk meer vragen op dan dat zij beantwoordt. Als de een het recht heeft niet aangestoten te worden in zijn godsdienstige gevoelens, bv. door kunstuitingen, heeft de ander dan niet het recht niet aangestoten te worden, in gevoelens die hem of haar dierbaar zijn, door religieuze uitingen? De Engelse voetbalbond had op die vraag kennelijk een bevestigend antwoord gegeven. De moeilijkheid is dan hoever daarin te gaan. Mensen worden nogal gauw gekwetst in gevoelens die het behoren tot een bepaalde minderheid of groep karakteriseren. Als de gevoelens van gehandicapten ontzien moeten worden, waarom dan niet die van Surinamers, Alzheimer-patiënten, ex-communisten, veehouders, corps-studenten of Amsterdammers? De grens is moeilijk te bepalen.

Men kan zich zelfs afvragen of er wel een grens mag worden getrokken. Het U.S. Supreme Court had in 1992 een gemeentelijke verordening te beoordelen die het openbaar vertonen van bepaalde tekenen verbood, omdat zij gevoelens van angst zouden kunnen oproepen bij raciale of religieuze minderheden. Het verbod was vooral gericht tegen het vertonen van een brandend kruis, symbool van de Ku Klux Klan. Het Supreme Court verwees naar zijn eerder ingenomen standpunt dat symbolen een vorm van 'speech' zijn die onder de 'freedom of speech' beschermd worden, maar dat oproepen tot haat als 'fighting words' geen beschermde meningsuiting opleveren. Omdat de gemeente evenwel verschil had gemaakt tussen het gebruik van verschillende soorten symbolen op grond van de opvatting die door die symbolen werd vertolkt, was de verordening volgens het Hof toch ongrondwettig (R.A.V. v City of St. Paul, 1992). Zoals Justice Scalia het uitdrukte: de vrijheid van meningsuiting maakt het niet mogelijk 'to impose special prohibitions on those speakers who express views on disfavoured subjects'.

Op het eerste gezicht is voor dat standpunt veel te zeggen. Het recht om niet gekwetst te worden in zijn gevoelens lijkt dan echter wel een erg ruime toepassing te krijgen, want in deze alles-of-niets oplossing zullen gemeentebesturen eerder geneigd zijn alle aanstootgevende tekenen te verbieden dan geen

enkel. Daar staat tegenover dat het politieke debat, zowel volgens het U.S. Supreme Court als volgens het Europese Hof, 'robust and uninhibited' moet zijn. Dat komt er op neer, lijkt mij, dat men anderen mag kwetsen in hun politieke gevoelens, diepgeworteld of niet. Het Amerikaanse Hof trok daaruit dan ook de consequentie dat politici en anderen die in het openbare leven optreden in beginsel niet tegen kranten en andere media kunnen ageren wegens belediging of smaad: door een publieke rol te vervullen stellen zij zich bloot aan het risico dat allerlei lelijks over hen kan worden gezegd. Alleen in geval van verspreiding van bewuste onwaarheden komt hun een actie toe. Deze jurisprudentielijn (beginnend met *New York Times v. Sullivan*, 1964) wordt in de Engelstalige wereld hier en daar gevolgd, o.a. in Australië, maar lang niet overal. Een geval waarin deze vergaande bescherming van de politieke meningsuiting het recht van minderheden raakte om in hun godsdienstige of andere gevoelens beschermd te worden heeft, voor zover ik kan zien, nog niet tot nieuwe ontwikkelingen van de jurisprudentie geleid.

Naar gelang de betekenis van het politieke debat, in de Haagse zin van het woord, afneemt – veel kiezers weten niet meer waarover dat debat gaat –, zullen anderen ideeën en andere organisatievormen belangrijker kunnen worden. Dat proces is m.i. al enige tijd aan de gang. De grens tussen wat politiek is, waarin veel zo niet alles gezegd mag worden, en wat het gebied is waar men het recht heeft niet gekwetst te worden, wordt daarmee steeds moeilijker te bepalen. Elke groep van enig belang heeft langza-

merhand wel een 'levensovertuiging' waarin hij gekwetst kan worden (het woord komt voor in de artikelen 137c en volgende W.v.Sr.), al is het maar de overtuiging door alle anderen onderdrukt of vermalen te worden op grond van typische groepskenmerken. Ras, godsdienst en homosexualiteit vormen hier de duidelijkste voorbeelden; maar het is niet goed in te zien waarom groepen als asielzoekers, krakers, bijstandsmoeders, new age-aanhangers en gescheiden vaders minder kwetsbaar zouden zijn.

Het recht om niet gekwetst te worden gaat daarom misschien wel een grote toekomst tegemoet. In de V.S. gaan al stemmen op die de tolerantie belangrijker vinden dan de vrijheid van meningsuiting. In tal van gevallen, zoals die van St. Teresa en van de brandende kruisen, lijkt dat een aantrekkelijke opvatting; maar er zijn waarschijnlijk meer gevallen te bedenken waarin diezelfde opvatting tot willekeur leidt, omdat niemand precies kan zeggen waar de grens ligt van de te respecteren kwetsbaarheid. Voorlopig is er dus reden genoeg voorzichtig met de vrijheid van meningsuiting om te gaan.

Het leven in een veelvoudig verdeelde samenleving zoals de onze, waarin bovendien communicatie een grote rol speelt, heeft bijna automatisch tot gevolg dat mensen en groepen nu en dan gekwetst worden in hun gevoelens door wat anderen naar voren brengen. Een groot deel van die kwetsuren zal men m.i. maar moeten aanvaarden, wil elke vorm van debat niet onmogelijk worden. Ook tolerantie is niet een waarde met een absoluut karakter.

T.K.